

Oude of nieuwe hermeneutiek: twee reacties

In het januarinummer schreef ik over oude of nieuwe hermeneutiek. In dat artikel liet ik zien dat nieuwe hermeneutiek steeds meer ingang heeft gekregen en ik noemde daarbij twee personen die deze hermeneutiek impliciet of expliciet promoten. Van beiden kreeg ik een reactie waar ik in deze Actueel op in wil gaan.¹ Daarbij moet ik veel dingen laten liggen die aan de orde worden gesteld. Ik beperk me tot de kern om zo de huidige discussies binnen de kerken over het lezen van de Bijbel te dienen.

Ik begin bij Fokke Pathuis. Uit een artikel van hem in *Onderweg* concludeerde ik dat hij impliciet de nieuwe hermeneutiek verdedigt ten koste van de oude. Deze conclusie baseerde ik onder andere op twee uitspraken die hij doet. In zijn artikel vraagt hij expliciet aandacht voor de nadruk op de historische, literaire en culturele inbedding van de bijbeltekst in de eigen tijd'. Dit helpt om beter zicht te krijgen op de oorspronkelijke betekenis'. Tegelijk hebben we daardoor, aldus Pathuis, 'meer besef gekregen van de historische en culturele afstand tussen toen en nu'.² De woorden *meer besef* duiden hier op een verandering; een wijziging ten opzichte van het verleden. Dat wordt nog eens versterkt door zijn uitspraak dat de historische, literaire en theologische bedoelingen zo met elkaar verbonden zijn dat een uitsluitend letterlijk-historische uitleg ('we moeten lezen wat er staat') niet meer verantwoord is'.³ Hier wijzen de woorden *niet meer* op een verandering ten opzichte van iets wat we daarvoor deden.

Geen tegenargumenten

Hoe weerlegt Pathuis mijn conclusie dat hij hiermee impliciet de nieuwe hermeneutiek promoot? Het enige dat hij doet is ontkennen dat hij in zijn artikel een pleidooi zou voeren voor de 'nieuwe hermeneutiek' en zou stellen dat de 'oude hermeneutiek' heeft afgedaan. Nergens gaat hij op de door mij aangedragen argumenten in. Aan het eind van zijn blog schrijft hij: 'Ik herken mij niet in de visie, waarvan Boonstra zegt dat ik die heb. Ik kan niet anders concluderen dan dat Boonstra zijn stellingen onderbouwt door mijn artikel in de mal van een vooropgezette tegenstelling tussen 'oude' en 'nieuwe' hermeneutiek te persen. Om dat te rechtvaardigen en mijn visie als 'nieuwe hermeneutiek' te kunnen typeren, dicht hij zonder enige grond mij een visie toe die ik niet heb.' Je zou bijna denken dat het in mijn artikel om verdachtmakingen gaat. Maar

als hij voorbij gaat aan het feit dat ik concrete argumenten heb genoemd en daar niet op ingaat, blijven die argumenten gewoon staan. Door te stellen dat we 'meer besef hebben gekregen van de historische en culturele afstand tussen toen en nu' en te beweren dat het lezen wat er staat 'niet meer verantwoord is' verwoordt Pathuis precies het uitgangspunt van de nieuwe hermeneutiek. Dat is geen verdachtmaking, maar een constatering. Tegen deze constatering brengt Pathuis geen enkel tegenargument in. Ook dat is een constatering.

Spelen met vuur?

Brengt Pathuis aan het eind van zijn blog misschien toch iets van een tegenargument in tegen mijn betoog? Hij schrijft daar dat ik met vuur speel omdat ik meen 'exegetische verschillen als 'virus'-gevaarlijk en onbetrouwbaar op te kunnen blazen en weg te kunnen zetten'. Hij lijkt hiermee te zeggen dat het verschil in het lezen van de Bijbel zich afspeelt op het niveau van de exegese. Oftewel: we lezen de Bijbel niet anders, er is slechts sprake van een verschil in exegese.

Zo zou je inderdaad de discussie over een andere manier van bijbellezen kunnen afdoen.

Toch is dit een te simpele voorstelling van zaken. De vraag is namelijk: als er sprake is van een verschil in exegese, heeft dat dan misschien te maken met een andere vooronderstelling? Waar ga je vanuit vóórdat je gaat exegetiseren? Wat mag bij de exegese een rol spelen en wat niet? Die vraag is meer dan ooit van belang, maar is al zo oud als de Bijbel zelf. Zolang de Bijbel bestaat worden er andere exegesises gepresenteerd. Zoals Petrus dat al zegt in zijn tweede brief. Hij verwijst naar wat Paulus geschreven heeft en zegt dat er mensen zijn die zijn woorden verdraaien. En dat doen mensen niet alleen met Paulus' woorden, maar ook met de overige geschriften (2 Petr. 3:16). Dat gaat door tot vandaag. De Bijbel staat bloot aan allerlei exegesises die met het nodige gezag gepresenteerd worden.

Vooronderstellingen

Als voorbeeld heb ik al eens genoemd: Maarten van Rossem. Met een leesgezelschap zette hij zich eens tot het lezen van de Bijbel. Hij noemde dat in een interview 'hoogst interessant'. Om te vervolgen met: 'De oudtestamentische God is een buitengewoon wraakzuchtig figuur, bovendien ijdel. De boodschap van het Nieuwe Testament is totaal anders, ook

anders dan christenen beweren. Aan de kruisiging wordt veel aandacht besteed, maar ik lees dat Jezus zelf meende dat het koninkrijk Gods nabij is gekomen. Sommigen denken dat daarmee vergeving is gekomen, maar de evidente boodschap is dat gerechtigheid is gekomen: afzien van macht, opkomen voor armen en verdrukten.' (ND, 7 nov. 2013).

Maarten van Rossem is een voorbeeld van iemand die zijn eigen interpretatie geeft van de Bijbel. Hij komt daarmee in conflict met hoe veel christenen de Bijbel lezen, zo zegt hij zelf. Maar vanwaar dit verschil? Dat heeft te maken met zijn vooronderstelling. Zoals hij in hetzelfde interview aangeeft over het Oude Testament: 'Het biedt een venster op de wereld die niets met de onze te maken heeft...'

Dit voorbeeld laat zien dat exegese alles te maken heeft met je vooronderstellingen. Hoe ga je naar de Bijbel toe? Vanuit welk uitgangspunt benader je de bijbeltekst?

Hoe ga je naar de Bijbel toe?

Vanuit welk uitgangspunt benader je de bijbeltekst?

Wat ik in mijn artikelen over hermeneutiek telkens naar voren heb gebracht is dit: in onze dagen wordt uitgegaan van de gedachte (die ook in de nieuwe hermeneutiek als uitgangspunt geldt) dat in de uitleg gerekend moet worden met het feit dat zowel de schrijvers van de teksten als de lezers vandaag kinderen zijn van hun tijd. Er is sprake van tijdgebondenheid. Heel simpel: 'de Bijbel is een oud boek dat je niet meer zomaar in onze huidige tijd kunt toepassen'.⁴ Het zal duidelijk zijn dat je vanuit deze vooronderstelling tot een andere exegese komt van de woorden van Paulus, bijvoorbeeld over de rol van vrouwen in de gemeente of over Adam en Eva als eerste

1 Beiden schreven daarover in hun blogs. Zie: <https://fpathuis.wordpress.com/2022/02/01/vermeende-nieuwe-hermeneutiek-in-de-gkv> en: <https://www.bertloonstra.nl/blog/pieterboonstra-versus-bert-loonstra>. In de tekst geef ik aan wanneer ik uit deze blogs citeer.

2 Zie: 'De Bijbel lezen in andere tijden', in: *Onderweg* jaargang 7 (13 november 2021), p. 8.

3 Idem, p. 9.

4 Een letterlijk citaat opgetekend uit de mond van een geïnterviewd gemeentelid in de documentaire van Nieuwsuur over de m/v-discussie in de CGK. Zie: https://www.npostart.nl/nieuwsuur/28-05-2022/VPWON_1334543. Geraadpleegd 10 juni 2022.

mensenpaar. Anders gezegd: het is vanwege deze vooronderstelling dat veel mensen geneigd zijn om overstag te gaan voor exegeses die in vroeger tijden werden afgewezen.⁵

Het is dus te simpel om te zeggen dat er slechts sprake is van een verschil in exegese, en de ander er vervolgens van te beschuldigen dat hij dit verschil opblaast tot virus-gevaarlijk. Het virus dat ik in meerdere artikelen heb beschreven en waarvoor ik gewaarschuwd heb is het uitgangspunt van de nieuwe hermeneutiek. Dit uitgangspunt brengt je in conflict met wat we belijden in de drie formulieren van eenheid. Wanneer je die mening niet bent toegedaan, moet je dat aantonen door mijn argumenten te bestrijden. Het benadrukken van de historische en culturele afstand tussen toen en nu, als iets waar wij nu meer besef van hebben (even afgezien van de vraag of dat zo is), noodzaakt je om te verantwoorden hoe je dit moet zien in het licht van ons belijden omtrent de inspiratie en de canon (zie: *NGB*, art. 3-5).

Intentie en context

Een tweede reactie kreeg ik van Bert Loonstra. Hij verwijt mij 'wel een heel smalle opvatting van tekstverklaring'. En inderdaad, wij verschillen in onze visie op waar het om gaat in de tekstverklaring. Loonstra is van mening, zoals hij eerder schreef, dat we moeten zoeken 'naar een toepassing die aan de intentie van de tekst binnen zijn oorspronkelijke context recht doet'.⁶ Hij verbindt dus de intentie van de tekst met de oorspronkelijke context. Tekstverklaring heeft voor hem te maken met het achterhalen van het effect dat de bijbelschrijver wilde hebben op de oorspronkelijke context (dat is: de lezers in hun toenmalige situatie). Daartegenover meen ik dat het in de tekstverklaring gaat om datgene wat de tekst wil zeggen. Ik heb dat de 'propositionele inhoud' genoemd. Bij deze inhoud hoort ook de bedoeling van de auteur zoals hij die in de woorden van zijn tekst heeft weergegeven.

Een onderscheid uit de taal filosofie kan het verschil tussen Loonstra en mij verduidelijken. Als een auteur een tekst schrijft, verricht hij een taalhandeling. Met die taalhandeling geeft hij allereerst te kennen wat hij bedoelt te zeggen (zijn intentie). Hij schrijft iets met een bepaalde 'kracht': een verzoek, een constatering, een bevel, etc. Dit wordt in de taal filosofie illocutie genoemd. Maar daarnaast beoogt hij met wat hij schrijft een bepaald effect bij zijn lezers te bereiken. Dit heet perlocutie. Illocutie en perlocutie moeten onderscheiden worden.

Als je de intentie van de tekst koppelt aan het (beoogde) effect van de tekst op de lezer verschuift de focus van de verklaring.

Wat betekent dit onderscheid nu als het om de Bijbel gaat? Als je, zoals Loonstra doet, bij je tekstverklaring de intentie van de tekst (de illocutie) koppelt aan het (beoogde) effect van de tekst op de lezer (de perlocutie), verschuift de focus van de verklaring. Die komt dan te liggen op wat de auteur oorspronkelijk met de tekst heeft willen bereiken. Maar hoe kunnen we dat precies weten? Dat vraagt inzicht in de psyche van de auteur en in de oorspronkelijke context. Wanneer de auteur over deze dingen in zijn tekst niets zegt, moeten ze gereconstrueerd worden. Zo'n reconstructie kan aannemelijk zijn, maar is altijd subjectief. We zullen het op gezag (van wie?) moeten aannemen. In ieder geval is dat wat de auteur heeft opgeschreven niet meer beslissend.

En zo kan het vanuit deze focus weleens nodig zijn om de tekst te veranderen zodat die in onze tijd hetzelfde effect heeft als dat wat de auteur volgens de reconstructie oorspronkelijk beoogd moet hebben.

De vraag is echter: is dit toegestaan als het gaat om de Bijbel? Ik ben van mening van niet. Het betekent namelijk dat je een subjectief element een beslissende rol laat spelen in de verklaring van de Bijbel.

Verschuiving

Loonstra verwijt mij 'een heel smalle opvatting van tekstverklaring' te hebben. In het licht van het bovenstaande zou ik juist willen stellen dat hij uitgaat van een wel heel brede opvatting van tekstverklaring. Die van mij is niet te smal, maar die van hem is te breed.

Er is een verschil tussen wat de auteur met de tekst zegt en hoe de tekst op de oorspronkelijke context inwerkte. Bij het exegetiseren van de Bijbeltekst gaat het om het eerste en niet om het tweede.

Juist wanneer je belijdt dat de Bijbel Gods Woord is, is het belangrijk om dit te zien. Want door te focussen op het tweede vindt er een verschuiving in normativiteit plaats. De normativiteit verschuift dan van de tekst naar de intentie van de auteur en het effect van zijn schrijven. 'Niet wat Paulus of

Petrus zeggen, maar wat zij bedoelden met hun woorden en wat de Geest door hen vandaag zegt is dan normatief.⁷

Kloof

Het gevolg van deze verschuiving is ook dat er een kloof ontstaat die niet te overbruggen is. Met dezelfde Bijbel in de hand ontstaat er een verwijdering die elk gesprek bijna onmogelijk maakt. Het heeft daarmee te maken dat de brede opvatting (die dus een subjectief element bevat) merkwaardig genoeg geen ruimte laat voor de smalle opvatting (die zich focust op wat de auteur heeft opgeschreven).⁸ Precies dát is ook wat Loonstra constateert aan het einde van zijn blog: 'Het spijt me dat bijna de enige overeenstemming in deze blog met Pieter Boonstra de klankovereenkomst in onze namen is. Ik had het graag anders gezien.'

Ook ik had het graag anders gezien. Want dat is juist de intentie van mijn schrijven. Met elkaar in gesprek gaan over de voorvragen omtrent het uitleggen van de Bijbel. Als we allebei geloven dat de Bijbel Gods Woord is dan moet het toch mogelijk zijn om elkaar te naderen? De vraag die we dan moeten beantwoorden is deze: wat is de precieze ruimte vanuit deze belijdenis voor onze omgang met de Bijbel? ■

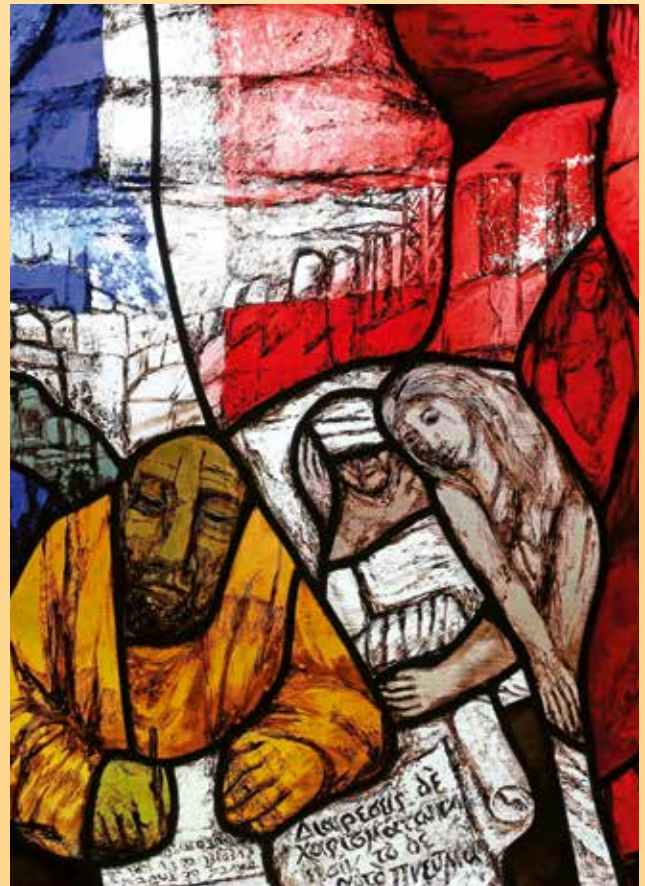
5 In een artikel van N.J. Hommes uit 1951 geeft hij exegeses van de 'zwijgtteksten' die als twee druppels water lijken op exegeses die tegenwoordig gepresenteerd worden. Zie: N.J. Hommes, 'Taceat mulier in ecclesia. Een boodschap over Eredienst en vrouwelijk decorum', in: *Arcana revelata. Een bundel nieuwtestamentische studiën aangeboden aan Prof. Dr. F.W. Grosheide ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag*. Kampen 1951, p.33-43. Wat zegt dit? In de eerste plaats zijn de exegeses die nu gepresenteerd worden niet nieuw. In de tweede plaats hebben deze exegeses in de 60-er jaren van de vorige eeuw binnen de GKv niet geleid tot openstelling van de ambten voor vrouwen. Dat alles moet toch te denken geven.

6 Bert Loonstra, *Hoe komt de kerk uit de crisis? Oproep om elkaar vast te houden en los te laten*, Buijten & Schipperheijn, Amsterdam, 2021, p. 37.

7 Zie: Henk van den Belt, 'Lessons from the Reformation for Hermeneutics Today', in: *Unio cum Christo. International Journal of Reformed Theology and Life* vol. 4, no. 2 (oktober 2018), p. 98.

8 Dit merkwaardige fenomeen ligt ten grondslag aan de diepe crisis waarin al langere tijd de GKv en nu ook de CGK zich bevinden. De smalle opvatting laat geen ruimte voor de brede. Maar andersom is dat dus ook zo! De brede opvatting laat geen ruimte voor de smalle. Daarbij is een neveneffect van de brede opvatting, dat die steeds breder wordt. Iets wat mogelijk is bij teksten over de rol van vrouwen in de gemeente kan namelijk ook toegepast worden op teksten over andere onderwerpen. De crisis zal zich dan ook meer en meer verdiepen.

Met dezelfde Bijbel in de hand ontstaat er een verwijdering die elk gesprek bijna onmogelijk maakt

Sieger Koder, *Paulus schrijft aan de kerk in Korinte*